

NOTATKI

dr Paweł Ukielski

(Instytut Studiów Politycznych PAN, Muzeum Powstania Warszawskiego)

dr Karol Mazur

(Muzeum Powstania Warszawskiego)

MUZEUM POWSTANIA WARSZAWSKIEGO JAKO NOWOCZESNA PLACÓWKA EDUKACYJNA

Edukacja stanowi ważne pole działalności Muzeum Powstania Warszawskiego. Placówka ta nie tylko służy tradycyjnym celom muzealnym, takim jak gromadzenie i konserwacja historycznych eksponatów, ale także ma za zadanie uczyć młodzież najnowszych dziejów Polski. To głównie z myślą o młodych ludziach ekspozycja muzeum zawiera wiele multimedialnych elementów, które mają przyciągnąć ich uwagę. Program edukacyjny muzeum nie ogranicza się tylko do prezentacji nowoczesnych form wystawienniczych. Organizujemy i koordynujemy pracę nad różnymi projektami, które mają przybliżyć wiedzę o losach Polaków podczas II wojny światowej.

O potrzebie powołania Muzeum Powstania Warszawskiego mówiło się już od dawna, jednak aż do 2003 r. nie wyszło ono poza fazę projektu. Wówczas ówczesny prezydent m. st. Warszawy Lech Kaczyński przekazał gmach dawnej elektrowni tramwajowej przy ulicy Przyokopowej i powołał pełnomocnika ds. budowy muzeum. Aby zaadaptować wnętrza zabytkowej elektrowni do potrzeb muzealnej ekspozycji, należało podjąć prace budowlane i rekonstrukcyjne. Wraz z rozpoczęciem działania przez Zespół Pełnomocnika, zaczęła się kampania informacyjna, mająca na celu rozbudzenie społecznego zainteresowania powstającym muzeum. Mieszkańcy stolicy byli na bieżąco informowani o postępach prac. Ruszyły akcje promocyjne i został uruchomiony program wydawniczy. Nawiązano też kontakt z kilkoma tysiącami powstańców, których następnie informowano o wszystkich działaniach zespołu pracującego przy tworzeniu muzeum. Wszystkie te przedsięwzięcia miały zbudować pozytywny wizerunek nowej instytucji. Chcieliśmy, aby warszawiacy uznali, że oto tworzy się coś ważnego, by uznali muzeum za swoje.

Ważną rolę w kształtowaniu przyjaznego klimatu wokół powstającej placówki odegrały media. Wielu dziennikarzy współpracowało z zespołem tworzącym

muzeum. Nie tylko interesowali się jego działaniami, ale wykazywali też troskę o realizację projektu, co znalazło odzwierciedlenie w ich artykułach i programach. To dzięki nim udało się stworzyć atmosferę społecznego oczekiwania na ważne wydarzenie, a częste i przychylne informacje o postępach prac przyczyniły się do wzbudzenia przekonania o potrzebie istnienia muzeum.

Zainteresowanie mediów spowodowało też napływ wolontariuszy, którzy swoją pracą chcieli się przyczynić do przyspieszenia otwarcia Muzeum. Ich wkład był znaczący. Dzięki ich pomocy udało się zebrać tysiące powstańczych pamiątek, przeprowadzić akcje promocyjne i nawiązać kontakt z powstańcami. Warto podkreślić, że wolontariat nie skończył się wraz z powstaniem muzeum. Do dzisiaj wielu ludzi (zarówno młodych, jak i starszych) włącza się w bieżące działania naszej instytucji, nie pobierając za to wynagrodzenia.

Otwarcie muzeum zostało połączone z obchodami 60. rocznicy wybuchu powstania warszawskiego w 2004 r. Uroczystości te stały się wielkim patriotycznym świętem; uczestniczyli w nim nie tylko warszawiacy, nie tylko goście z Polski, ale również z zagranicy. Dziś możemy powiedzieć, że nastąpił wówczas przełom w postrzeganiu uroczystości patriotycznych. Polacy zaczęli z większą ochotą uczestniczyć w wydarzeniach tego typu i w dużo większym stopniu identyfikować się z powstaniem warszawskim i jego ideałami. Najlepszym dowodem, że taka przemiana wciąż zachodzi, jest fakt, że w kolejne rocznice Godziny „W” w Warszawie o godzinie 17 coraz więcej osób zatrzymywało się na minutę, więcej klaksonów zatrąbiło.

Podstawowym narzędziem w programie edukacyjnym muzeum jest naturalnie ekspozycja. Dlatego najważniejszym pytaniem, jakie postawiliśmy sobie rozpoczynając pracę przy tworzeniu muzeum, było: co chcemy naszym zwiedzającym powiedzieć? Mając odpowiedź na to pytanie, mogliśmy następnie zastanowić się, w jaki sposób ów przekaz realizować oraz jakich środków do tego używać.

Najważniejszym spoiwem ekspozycji jest narracja historyczna. Muzeum przedstawia chronologiczne wydarzenia z historii Polski od agresji Niemiec i Związku Sowieckiego we wrześniu 1939 r., poprzez lata okupacji, wybuch i przebieg powstania aż do losów żołnierzy AK po wojnie. Szczególny nacisk położony jest na sytuację międzynarodową Polski podczas II wojny światowej. Chcemy przypominać, że nasz kraj doświadczył dwóch okrutnych okupacji, a agresorzy dążyli wszelkimi środkami do złamania i wyniszczenia narodu polskiego. Pokazujemy też, że niepodległościowymi dążeniami Polaków kierowały legalne władze: uznawany przez zachodnich aliantów Rząd RP na Uchodźstwie i jego przedstawiciele w Polskim Państwie Podziemnym. W tym kontekście wybuch walk w Warszawie w sierpniu 1944 r. jawi się nam nie jako spontaniczne działanie kilku wojskowych, ale jako mająca racjonalne przesłanki akcja, wszczęta za zgodą oficjalnych władz Polski. W naszym przekonaniu istotę powstania najlepiej oddaje zdanie, będące mottem muzeum, wypowiedziane

przez Delegata Rządu na Kraj i wicepremiera, Jana Stanisława Jankowskiego: „Chcieliśmy być wolni i wolność tę sobie zawdzięczać”.

Opisując historię powstania warszawskiego, staraliśmy się zerwać ze stereotypowym przekazem patriotyzmu wyłącznie romantycznego. Pragnęliśmy ukazać insurekcję 1944 r. w dużo szerszej niż w dotychczas perspektywie jedynie heroicznego zrywu militarnego i wielkiej bitwy miejskiej, okupionej ogromnymi stratami ludzkimi. Dlatego zwracamy uwagę przede wszystkim na dwa aspekty, które – naszym zdaniem – są ważne w dzisiejszym dyskursie społecznym i politycznym.

Po pierwsze, chcemy podkreślić państwowotwórczą stronę powstania. W ciągu dwóch miesięcy walk w Warszawie istniało niepodległe państwo ze wszystkimi najważniejszymi instytucjami. Ważne jest, że było to państwo demokratyczne. Każda partia polityczna mogła wyrażać swoje opinie i poglądy w powstańczej prasie. Nawet wrogie idei niepodległości Polski kręgi komunistów otrzymywały papier na druk swoich pism. Nie mówiąc o tym, że po kapitulacji wielu żołnierzy komunistycznej Armii Ludowej otrzymało legitymację AK, aby Niemcy mogli traktować ich jak jeńców wojennych, co przewidywał akt o zaprzestaniu działań wojennych w Warszawie.

Po drugie, co kierujemy zwłaszcza do gości zagranicznych, podkreślamy, że poprzez historię powstania możemy pokazać, jak działały systemy totalitarne w XX w. Należy pamiętać, że powstanie upadło, gdyż doszło do „cichej” współpracy między totalitaryzmem niemieckim i sowieckim. Kiedy dobrze uzbrojone wojska niemieckie walczyły ze słabo wyposażonymi powstańcami, Armia Czerwona stała biernie u wrót stolicy, długo nie okazując Polakom pomocy. Doświadczenie polityki dwóch totalitaryzmów jest często nieznane opinii publicznej na Zachodzie, dla której II wojna światowa w Europie to przede wszystkim starcie państw demokratycznych z faszyzmem.

Aby zainteresować współczesnego widza historią powstania, staraliśmy się pokazać ją w nowoczesnej formie. Zgodnie z założeniami, wykorzystano wiele rozmaitych multimediów, różne techniki audiowizualne, a także instalacje scenograficzne. Nowoczesne środki przekazu mają za zadanie przyciągnąć młodzież, żyjącą w dzisiejszym, hałaśliwym świecie, ze wszystkich stron atakującym różnymi bodźcami. Dzięki nim udało się też wykorzystać dużo większą ilość materiału niż przy wykorzystaniu metod tradycyjnych, co powoduje, że wiele osób chętnie powraca do muzeum, za każdym razem okrywając coś nowego.

Scenograficzne instalacje mają z kolei za zadanie oddać atmosferę tamtych dni. Dlatego też goście chodzą po bruku, przypominającym warszawskie ulice, wchodzą do namiotu, w którym prezentowane są przejmujące protokoły z ekshumacji ofiar ludobójstwa na Woli, czy też mają okazję iść trzydziestometrowym kanałem.

Centralnym punktem ekspozycji jest, sięgający najwyższego jej poziomu, monument – specjalna konstrukcja artystyczna, w której bije „serce” powstań-

czej stolicy. Innym atrakcyjnym elementem muzeum jest replika amerykańskiego bombowca Liberator B-24J, wykonana w skali 1:1. Samoloty takie latały nad walczącą Warszawą, zrzucając powstańcom broń i zaopatrzenie.

Bardzo ważnym środkiem przekazu historycznego Muzeum Powstania Warszawskiego jest personifikacja. Wychodzimy z założenia, że przejmujący los jednej osoby, która straciła całą rodzinę, bestialsko zamordowaną podczas tzw. rzezi na Woli, dużo bardziej przemawia do wyobraźni odbiorcy niż suche liczby, choćby były one najwyższe. Dlatego też w wielu miejscach ekspozycji powstanie warszawskie zostało opowiedziane za pomocą indywidualnych historii warszawiaków z sierpnia i września 1944 r.

Dodatkowym elementem tej personifikacji jest możliwość spotkania w muzeum z żyjącymi powstańcami. Wysłuchanie ich relacji wywiera czasem większe wrażenie niż najciekawsza ekspozycja czy najlepiej poprowadzona lekcja historii. Kontakt z uczestnikami powstania jest szczególnie ważny dla młodzieży, która w ten sposób może poznać przeżycia swoich rówieśników sprzed przeszło 60 laty. Zachowaniu tej międzypokoleniowej więzi służy prowadzony przez muzeum projekt – Archiwum Historii Mówionej. W jego ramach nagrywane są wywiady ze wszystkimi żyjącymi powstańcami. Relacje te są następnie wydawane na płytach DVD, a także po przepisaniu umieszczane na naszej stronie internetowej.

Muzeum Powstania Warszawskiego jest miejscem, do którego przychodzić mogą całe rodziny, również z najmłodszymi pociechami. Dla dzieci przygotowane zostało jedyne w Polsce tego typu specjalne pomieszczenie – Sala Małego Powstańca, w której w weekendy mogą one zostać pod opieką instruktorów i poprzez zabawę poznawać historię w ciepłym i przyjaznym otoczeniu. W tym czasie rodzice mogą zwiedzać ekspozycję, w wielu miejscach nieodpowiednią dla najmłodszych. W sali tej odbywają się też okolicznościowe zajęcia plastyczne z okazji świąt narodowych. We współpracy z aktorami wystawiamy też przedstawienia teatralne dla dzieci. Obecnie przygotowywany jest spektakl kukiełkowy, który był wystawiany dla dzieci podczas powstania na Powiślu.

Działalność edukacyjna muzeum nie ogranicza się do udostępnienia ekspozycji odbiorcom indywidualnym. Konieczne było również stworzenie ciekawego i przyciągającego młodych ludzi programu edukacyjnego dla grup zorganizowanych. Ofertę do młodzieży szkolnej, można podzielić na dwie grupy. Pierwszą stanowią wycieczki muzealne, w czasie których młodzież zwiedza ekspozycję muzeum z przewodnikiem, drugą natomiast lekcje muzealne. Zarówno wycieczki, jak i lekcje cieszą się dużą popularnością – zainteresowani muszą rezerwować je z kilkumiesięcznym wyprzedzeniem z powodu braku wolnych terminów. Zajęcia podzielone są na kilka poziomów wiekowych, od przedszkoli do liceów, dla każdego z nich przygotowanych zostało wiele tematów lekcji, nauczyciele zamawiający wizytę mogą również zgłosić potrzebę organizacji zajęć o innej tematyce.

Muzeum Powstania Warszawskiego organizuje zajęcia również dla przedszkoli. Uznaliśmy bowiem, że edukację historyczną z pewnymi elementami edukacji patriotycznej należy zaczynać jak najwcześniej, wiek „późnoprzed-szkolny” znakomicie się do tego nadaje. W Sali Małego Powstańca, w otoczeniu przystosowanym do potrzeb psychologicznych dzieci, uczą się one barw polskiej flagi, polskiego godła, hymnu. W sali nie ma miejsca dla zabawek militarystycznych – dzieci nie bawią się bronią „w wojnę”, zajęcia prowadzone przez instruktorów nie przewidują symulacji działań militarnych. Istotą zajęć w Sali Małego Powstańca jest przekaz, czym jest wojna, jakie są jej skutki, a także, że jest ona złem, lecz istnieją sytuacje, w których trzeba podjąć walkę, aby bronić wartości nadrzędnych.

Dla starszych uczniów przygotowane zostały liczne tematy lekcyjne, obejmujące nie tylko zajęcia z historii, lecz również języka polskiego. Lekcje prowadzone są z wykorzystaniem aktywizujących form nauczania, takich jak rozmowa nauczająca, gra dydaktyczna, dyskusja. Nasi instruktorzy uczą również korzystając z kontaktu z żywą historią oraz eksponatami. W tym celu wykorzystywana jest też ekspozycja, stanowiąca ilustrację do omawianych treści.

Tak prowadzona edukacja zorganizowana cieszy się dużym zainteresowaniem zarówno uczniów, jak i nauczycieli. W ciągu roku w zajęciach organizowanych w muzeum bierze udział ok. 800 grup – ponad 17 tys. uczniów oraz przedszkolaków. Popularność tych zajęć nie słabnie – w końcu września 2006 r. wszystkie niemal terminy na rok szkolny 2006/2007 były już zarezerwowane przez zainteresowanych z całej Polski.

Aktywność oświatowa muzeum nie ogranicza się wyłącznie do organizowania zajęć dla przedszkolaków i młodzieży szkolnej. Zdajemy sobie sprawę, że aby uczniów zainteresować powstaniem i, szerzej, historią Polski, zajęcia szkolne prowadzić muszą dobrze przygotowani do tego zadania nauczyciele. Dla nich muzeum przy współpracy z ośrodkami doskonalenia nauczycieli oraz Centrum Edukacji Obywatelskiej organizuje szkolenia i kursy, podczas których mogą doskonalić swój warsztat dydaktyczny oraz merytoryczny.

Zorganizowany został również konkurs na scenariusz lekcji związanej z tematyką powstańczą, z którego nagrodzone prace wydaliśmy w książce. Edukacja jest również szeroko obecna w działalności wydawniczej – dużym zainteresowaniem cieszy się „Teki edukacyjne” zawierająca zestaw pomocy naukowych dla nauczycieli chcących poprowadzić zajęcia o rozmaitych aspektach powstańczej rzeczywistości. Planowana jest edycja kolejnych teki, kilku tomów ćwiczeń źródłowych oraz scenariuszy lekcyjnych.

Edukacyjny walor Muzeum Powstania Warszawskiego podkreślają również powstańcy, wzruszeni obecnością tak wielu młodych ludzi na ekspozycji. Pokolenie „Kolumbów” wielokrotnie podkreślało wpływ edukacji patriotycznej wyniesionej z II Rzeczypospolitej na ich późniejsze życie oraz decyzje podejmowane w okresie okupacji. Ci ludzie dotychczas byli niezmiernie

rozgoryczeni, że w III Rzeczypospolitej brakowało rozsądnie prowadzonej edukacji tego typu. W Muzeum Powstania Warszawskiego spotykają natomiast wielu młodych ludzi, którzy żywo interesują się ich losami, dziejami powstania, chłonących ideały ówczesnej młodzieży. Najlepszą ilustracją tego faktu jest odpowiedź, jakiej udzielił Jan Nowak-Jeziorański na pytanie dziennikarzy, co najbardziej podobało mu się w muzeum. Legendarny kurier z Warszawy odpowiedział, że największe wrażenie zrobiły na nim tłumy młodzieży zwiedzające ekspozycję.

Na koniec należy dodać, że owe tłumy młodych ludzi są policzalne. Według obliczeń do połowy grudnia 2006 r. muzeum odwiedziło milion gości, z czego ponad 60% stanowili ludzie poniżej trzydziestego roku życia. Jest to jasny dowód, że nieprawdą jest, iż młodzież nie interesuje się historią, żyje jedynie dniem dzisiejszym, patriotyzm zaś stanowi dla niej tylko puste słowo. Młodych ludzi można zainteresować każdym tematem, zwłaszcza tak ciekawym jak dzieje własnego narodu, jednak pod warunkiem, że umie się go opowiedzieć w sposób ciekawy, zajmujący, zmuszający do myślenia, ale i oddziałujący na emocje.